

Mariusz Grabowski*

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

W SPRAWIE NORMATYWNEJ FUNKCJI GODNOŚCI CZŁOWIEKA W POLSKIEJ KONSTYTUCYJ

UWAGI WSTĘPNE

Przedmiotem artykułu jest problematyka dotycząca znaczenia i funkcji konstytucyjnego¹ pojęcia godności człowieka w procesie stosowania prawa. Wyczerpująca analiza definicji godności wykracza poza ramy artykułu, toteż ograniczam się do przyjęcia stanowisk doktryny w tej mierze. W doktrynie prawa nie brakuje wypowiedzi w tej sprawie.

Przeprowadzone niżej rozważania są głosem w dyskusji co do normatywnego charakteru art. 30 Konstytucji. Ich celem jest analiza tego charakteru w aspekcie stosowania prawa, wskazanie sytuacji problematycznych w tej mierze oraz złożenie ewentualnych propozycji.

Ranga godności człowieka wyrażona przez prawodawcę w ustawie zasadniczej ma istotne znaczenie dla rozumienia i stosowania konstytucyjnych praw i wolności. Ustalenie normatywnego charakteru art. 30 Konstytucji ma znaczenie dla procesu stosowania prawa, toteż poruszane tu zagadnienie jest warte rozważenia.

W doktrynie nie brakuje wypowiedzi dotyczących rozumienia i walorów godności, zarówno jako określonej wartości oraz jako postaci mającej normatywne znaczenie i funkcje. Część z nich wydaje się mieć charakter teoretycznych rozważań, nawet jeśli odwołują się do praktyki organów stosujących prawo. Stąd też tym bardziej wydają się potrzebne rozważania mające bardziej praktycznoprawne znaczenie.

W powyższym aspekcie warte uwagi jest zagadnienie samodzielności normatywnej godności w art. 30 Konstytucji. W konkretnych stanach faktycznych mogą bowiem zdarzać się sytuacje, w których przepisy prawa stanowionego

* ORCID 0000-0003-3783-6867, e-mail: m.grabowski@uksw.edu.pl

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm., zwana dalej Konstytucją.

niższego niż Konstytucja rządu nie stanowią *expressis verbis* dostatecznej ochrony naruszanych dóbr. Może być też tak, że przepisy te wręcz obezwładniają taką ochronę.

I. GODNOŚĆ W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

Godność człowieka jest dobrem prawnie chronionym. Zgodnie z przepisem art. 30 Konstytucji, przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Godność człowieka jest pojęciem normatywnym zawartym także w ratyfikowanych przez Polskę aktach prawa międzynarodowego: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka podpisanej 10 grudnia 1948 roku, która uzyskała status prawnie wiążący na mocy postanowień Paktów Praw Człowieka, składających się z Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, ratyfikowanych przez Polskę 29 grudnia 1977 roku. Pierwsze zdanie wstępu do Deklaracji stanowi, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie. Art. 1 Deklaracji brzmi: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach”. Do cytowanych unormowań Deklaracji odwołują się: Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych podpisane 19 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1977 r. Nr 38 poz. 169)². Przepis art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej stanowi, że organizacja ta „opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej [...], jak również [...] praw człowieka” (Dz. U. z 2004 r. Nr 90 poz. 864/30). Ponadto w preambule do Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2016 C 202) zawarte jest stwierdzenie, że „Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności”, a przepis art. 1 tej Karty stanowi, że „godność człowieka jest nienaruszalna. Musi być szanowana i chroniona”.

Godność nie jest znaczeniowo zdefiniowana w żadnym z aktów prawnych, nawet w przybliżonym zakresie, toteż wymagane jest odwołanie się do pojęć doktryny oraz, z racji na cel niniejszego artykułu, do stanowisk zajmowanych przez organy stosujące prawo. Jeśli chodzi o te ostatnie, ograniczam się do orzecznictwa polskiego Trybunału Konstytucyjnego.

² Zob. szerzej R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2002, s. 101 i n.

II. W SPRAWIE POJĘCIA GODNOŚCI W WYPOWIEDZIACH DOKTRYNY

Nie jest celem tego artykułu wyczerpująca analiza pojęcia „godności” w polskiej ustawie zasadniczej. W tej mierze mamy do czynienia z licznymi i obszernymi wypowiedziami doktryny. Nie jest celem niniejszych rozważań ich referowanie, niemniej jednak konieczne jest odniesienie się do tego pojęcia w niezbędnym zakresie.

W doktrynie prawnej trwa dyskusja co do rozumienia pojęcia „godności” człowieka. Odnosząc się do niego w znaczeniu szerszym, Franciszek Mazurek zauważa doktrynalne rozróżnienie pojęcia „godności” na dwa jej znaczenia. Pierwsze z nich to godność rozumiana jako doskonałość nabywana przez osobę ludzką. Człowiek jest „godny”, zachowuje się „z godnością” itp. Tak pojmowaną godność człowiek może nabyć, ale także i utracić, nie jest ona wrodzonym dobrem osoby ludzkiej. Powołany autor tak rozumianą godność nazywa „godnością osobowościową” w odróżnieniu od „godności osoby”. Drugie znaczenie, czyli „godność osoby” ludzkiej, to wartość ontyczna, wrodzona, trwała, niezbywalna i zobowiązująca³. Toteż człowiek godność po prostu „ma”, nie może jej utracić.

Godność rozumiana w tym drugim ujęciu jest pojęciem, które funkcjonuje w przywołanych wyżej aktach prawnych. Takim też ujęciem „godności” posługują się w niniejszym artykule.

W doktrynie nie ma przyjętej jednoznacznej definicji „godności”. Można jednak wyprowadzić zgodny opis istotnych jej cech. Należą do nich: 1) samostanność godności, tzn., że nie została nadana żadną władzą ludzką, nie może też być odebrana; 2) przysługiwanie godności każdemu człowiekowi z samej i wystarczającej racji jego istnienia, niezależnie od cech konkretnej osoby ludzkiej; 3) godność jest argumentem ciążącego na każdym podmiocie obowiązku ochrony człowieka przed instrumentalnym traktowaniem, w szczególności obowiązku respektowania i ochrony praw człowieka, których źródłem jest jego godność⁴.

Z powyższych cech godności oraz z charakteru licznych opisowych definicji godności w doktrynie polskiej można wyprowadzić twierdzenie co do prawnonaturalnego rozumienia konstytucyjnej⁵ godności człowieka⁶. Przykładowo: Po

3 F. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1993, t. 21, nr 1, s. 266.

4 Zob. E. Podrez, *Z historii teorii godności* [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 4, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2003, s. 22.

5 Uwaga ta jest aktualna także w odniesieniu do pozostałych, wyżej cytowanych aktów prawnych.

6 Zob. m.in.: B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne. Zbiór przepisów*, Warszawa 2015, s. 386; K. Wojtyczek, *Konstytucyjny status jednostki w państwie polskim* [w:] *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2014, s. 105–106; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018, s. 107–110; M. Piechowiak, *Elementy prawnonaturalne w stosowaniu Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 5, s. 71; J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa kontrola*, red. L. Wiśniewski,

pierwsze, źródłem godności człowieka jest prawo naturalne, a nie prawo stanowione – „dają temu wyraz [...] sformułowania naszej Konstytucji, określające godność jako cechę przyrodzoną każdego człowieka [...]. Nadaje to zasadzie godności człowieka rangę suprakonstytucyjną, bo wszelkie unormowania prawa pozytywnego (z tekstem Konstytucji włącznie) muszą szanować tę zasadę, a jeżeli popadają z nią w kolizję, to tracą przymiot legitymizmu”⁷; „Konstytucyjna regulacja opiera się na założeniu prawnonaturalnej podstawy praw człowieka. Ich źródłem jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka”;⁸ „konstytucyjna zasada godności człowieka dla naszego kręgu cywilizacyjnego znajduje [...] oparcie przede wszystkim w filozofii chrześcijańskiej”⁹, która zresztą w tym wypadku bazuje na prawnonaturalnym ujęciu. Prawnonaturalne rozumienie konstytucyjnej godności człowieka ma miejsce w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, o czym poniżej.

Jak zauważa Franciszek Mazurek, pogląd o chrześcijańskim bądź – szerzej – o prawnonaturalnym pochodzeniu idei godności podziela także niejeden filozof neomarksistowski. Ponadto powołany autor, analizując pojęcia „godności” i „praw człowieka”¹⁰ w wypowiedziach doktryny, podkreśla w uznawaniu godności osoby za podstawę normatywną praw człowieka wyraźne odejście od pozytywizmu prawnego i ważny krok uczyniony w kierunku dalszego rozwoju koncepcji prawa naturalnego¹¹.

W niniejszym artykule podzielam definicję godności, zgodnie z którą „godność” należy rozumieć jako właściwość wypływającą ze struktury bytowo-osobowej ze względu na to, że istnieje w sobie i dla siebie jako cel, nigdy zaś jako środek ludzkiego działania¹². Godność, która jest „przyrodzona”¹³ człowiekowi, nie została nadana żadną władzą ludzką i bytuje niezależnie od tej władzy. Samego zaś człowieka jako bytu osobowego nie można nigdy traktować jako jedynie

Warszawa 1997, s. 38 i n.; K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 66 i n.; F. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001; G. Kryszew, K. Prokop, *Aksjologia polskiej Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 223 i n.; M. Kulig, *O założeniach aksjologicznych kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 90 oraz bogata bibliografia w tej mierze wskazana w wypowiedziach powyższych autorów. Pojęcie godności należy rozumieć jako „właściwość wypływającą ze struktury bytowo-osobowej ze względu na to, że istnieje w sobie i dla siebie jako cel, nigdy zaś jako środek ludzkiego działania”, M.A. Krąpiec, *Godność* [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, dz. cyt., s. 15.

7 L. Garlicki, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 108.

8 K. Wojtyczek, *Konstytucyjny status...*, dz. cyt., s. 105; R. Kuźniar, dz. cyt., s. 34 i n.

9 L. Garlicki, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 107–108.

10 W odniesieniu do cytowanych wyżej aktów prawnych, w których mają zastosowanie.

11 F. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej jako wartość...*, dz. cyt., s. 269–270.

12 M.A. Krąpiec, dz. cyt., s. 15.

13 Według terminologii polskiego i międzynarodowego prawodawcy.

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

środek do jakiegoś celu, lecz zawsze jako sam sobie godny cel – dobro godziwe, a nie tylko użyteczne czy przyjemne, niepodporządkowane dobru godziwemu¹⁴.

III. ZNACZENIE I FUNKCJE GODNOŚCI NA TLE ORZECZNICTWA TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

W orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego, w ślad za doktryną, wielokrotnie podkreślana jest waga konstytucyjnej godności człowieka, która wraz z zasadą dobra wspólnego jest określana jako najważniejsza zasada konstytucyjna. Pełni ona funkcję metazasady w stosunku do wszelkich pozostałych zasad i postanowień ustawy zasadniczej¹⁵. Trybunał podkreśla, że na gruncie art. 30 Konstytucji pojęciu godności ludzkiej należy przypisać charakter wartości konstytucyjnej o centralnym znaczeniu dla zbudowania aksjologii obecnych rozwiązań konstytucyjnych¹⁶. Zauważa także, że ustrojodawca nadał godności człowieka znaczenie konstytucyjne, czyniąc z niej płaszczyznę odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano Konstytucję a zarazem fundament całego porządku prawnego¹⁷. W innym orzeczeniu Trybunał Konstytucyjny stwierdził: „Artykuł 30 Konstytucji RP jest postanowieniem wiodącym dla wykładni i stosowania wszystkich pozostałych postanowień o prawach, wolnościach i obowiązkach jednostki. Podkreśla to także preambuła do Konstytucji RP, która wzywa wszystkich stosujących konstytucję do tego, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, a także art. 233 ust. 1 Konstytucji RP, zakazując w sposób bezwzględny naruszania godności człowieka nawet w razie wprowadzenia nadzwyczajnego stanu państwa”¹⁸.

Jest także – wyrażonymi w ustawie zasadniczej – istotą, podstawą i kryterium stosowania wszelkich norm konstytucyjnych i aktów prawnych niższego rzędu. Jest, obok dobra wspólnego, zasadą i kryterium egemplifikacji w Konstytucji

¹⁴ M.A. Krapiec, dz. cyt., s. 15.

¹⁵ Zob. np.: J. Zajadło, *Godność człowieka* [w:] *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Szmyt, Warszawa 2016, s. 61 oraz powołane tam orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; J. Karakulski, *Rzeczpospolita jako dobro wspólne* [w:] A. Ciżyńska i in., *Prawo konstytucyjne wraz z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2017, s. 33 i n.; J. Oniszczyk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000, s. 33 i n.; K. Complak, *O bardziej prawidłowe pojmowanie konstytucyjnego pojęcia „dobro wspólne”* [w:] *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. Marii Kruk-Jarosz*, red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska, Warszawa 2009, s. 35–36.

¹⁶ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7 poz. 126, s. 1131.

¹⁷ Zob. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7 poz. 108, s. 1102.

¹⁸ Zob. wyrok TK z dnia 23 lutego 2009 r., P 20/09, OTK-A 2010, nr 2 poz. 13. Zob. także wyroki TK z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7 poz. 126, s. 1131 oraz z dnia 24 lutego 2010 r., K 6/09, OTK-A 2010, nr 2 poz. 15, s. 202.

wszelkich wolności i praw. W niej upatrujemy obiektywne oparcie chroniące te prawa przed relatywizacją, zaś wszelkie prawa i wolności człowieka są uaspektywaniem jego godności.

Prawnnonaturalne rozumienie godności człowieka widoczne jest także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Trybunał zauważył, że godność jest w ustawie zasadniczej łącznikiem między prawem naturalnym a prawem stanowionym¹⁹. Co więcej, dodał, że ma charakter wartości transcendentnej²⁰, a więc istniejącej poza porządkiem prawa stanowionego.

Rozważając zagadnienie normatywnych funkcji godności, należy stwierdzić, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego sama godność nie była rozważana jako wyłączny wzorzec kontroli. Trybunał odnosi się do godności w sposób sytuacyjny, w aspekcie naruszenia konkretnych praw lub wolności²¹.

W odwołaniu do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego²² można wyróżnić m.in. następujące funkcje godności człowieka w naszym systemie prawnym:

- a) jest fundamentem całego porządku prawnego, mając walor najwyższej wartości w tymże porządku;
- b) jest regulatorem i istotą innych praw konstytucyjnych, stanowiąc dla nich punkt odniesienia. Tym samym nie można rozważać tych praw w oderwaniu od godności²³;
- c) godność nie podlega żadnym ograniczeniom, także w sytuacji stanu nadzwyczajnego czy wojennego²⁴;
- d) jest wzorcem kontroli naruszenia prawa podstawowego²⁵, ponadto nie zawsze naruszenie takiego prawa jest jednocześnie naruszeniem godności, gdyż musi tutaj zachodzić stosowne *iunctim*²⁶;
- e) nie podlega testowi proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji, gdyż jest wartością nieporównywalną, w tym sensie, że nie podlega miarkowaniu, będąc niemierzalną²⁷.

¹⁹ Zob. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7 poz. 108.

²⁰ Zob. tamże, s. 1102 oraz wyrok z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 7 poz. 19.

²¹ Zob. M. Granat, *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 8, s. 3 i n.; M. Piechowiak, *Godność jako fundament powinności prawa wobec człowieka [w:] Urzeczywistnienie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczenko, Opole 2004, s. 40 i n.; L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.

²² Zob. M. Granat, dz. cyt., s. 3–19.

²³ Nie chodzi tutaj o obowiązek każdorazowej oceny naruszenia prawa w aspekcie „godności”, tylko o „oderwanie” w negatywnym tego słowa znaczeniu. Zob. wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7 poz. 108.

²⁴ Zob. cyt. wyżej wyrok TK dotyczący stanu wojennego.

²⁵ Zob. wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, nr 3 poz. 54.

²⁶ Zob. wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3 poz. 19.

²⁷ Zob. wyrok TK z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7 poz. 126. Warto podkreślić, że wyrok ten dotyczył „ekstremalnego” przypadku możliwości zestrzelenia samolotu pasażerskiego

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

Poza dyskusją wydaje się podzielany powszechnie pogląd, że godność człowieka oznacza konstytucyjny obowiązek państwa ochrony tej godności oraz stwarzania takich warunków, które umożliwiają jej poszanowanie.

IV. PROBLEM SAMODZIELNOŚCI NORMATYWNEJ ART. 30 KONSTYTUCJI

Znamienny dla niniejszych rozważań jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego, w którym zawarte jest stwierdzenie, iż godność nie jest zwykłą sumą wolności i praw przysługujących z natury człowiekowi, ma ona bowiem jeszcze samodzielne pole zastosowania²⁸. Wyrok ten może posłużyć za punkt wyjścia do rozważenia kwestii samodzielności normatywnej konstytucyjnej zasady ochrony godności z art. 30 ustawy zasadniczej. Chodzi o odpowiedź na pytanie, czy może być ona tutaj rozumiana jako samoistne normatywne dobro, na które można powołać się bezpośrednio w procesie stosowania prawa.

Problem ten jest przedmiotem dyskusji w doktrynie²⁹ oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Stanowiska TK wydają się raczej negować taką możliwość³⁰. Zachodzi tu pytanie o znaczenie poruszanej normy konstytucyjnej. Czy mamy w tym wypadku do czynienia ze sformułowaniem podmiotowego prawa do godności czy też z niesamoistną normą interpretacyjną, którą stosuje się wyłącznie razem z innymi skonkretyzowanymi wolnościami i prawami człowieka i obywatela?³¹ Nie ulega wątpliwości, że art. 30 Konstytucji wyraża zasadę konstytucyjną, która jest punktem odniesienia obowiązków państwa oraz podstawą tych obowiązków w odniesieniu do różnych skonkretyzowanych przez prawodawcę, na poziomie konstytucyjnym lub ustawowym, praw

przejętego przez terrorystów.

²⁸ Zob. wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3 poz. 19.

²⁹ Zob. J. Zajadło, dz. cyt., s. 60–61; L. Garlicki, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 110; M. Granat, dz. cyt., s. 3 i n.; M. Jabłoński, *Rozważania na temat znaczenia pojęcia godności człowieka w polskim porządku konstytucyjnym* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 92–94.

³⁰ Np.: wyrok TK z dnia 25 lutego 2002 r., SK 29/01, OTK-A 2002, nr 1 poz. 5. Zob. K. Complak, *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 44; L. Urbanek, *Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 r. a problem definicji*, „Prawa Człowieka” 2000, nr 7, s. 67; M. Jabłoński, *Rozważania...*, dz. cyt., s. 92–94.

³¹ Zob. J. Zajadło, dz. cyt., s. 60–61, gdzie autor referuje istotę sporu, przywołując jego strony. Zwolennikiem pierwszego poglądu (samoistna rola art. 30 Konstytucji) wydaje się m.in. K. Wojtyczek (*Ochrona godności człowieka, wolności i równości przy pomocy skargi konstytucyjnej w polskim systemie prawnym* [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna. Opracowania i materiały*, red. K. Complak, Wrocław 2001, s. 205); także, w odwołaniu do orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, G. Kryszewski, K. Prokop (dz. cyt., s. 229); argumentacja wspierająca również u L. Garlickiego (*Artykuł 30 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 14–15). Zwolennikami poglądu drugiego są m.in.: K. Complak, *Uwagi o godności...*, dz. cyt., s. 44; L. Urbanek, dz. cyt., s. 67; M. Jabłoński, *Rozważania...*, dz. cyt., s. 92–94.

człowieka i obywatela. Ale zarazem brzmienie tego przepisu wyraźnie wskazuje, że przywołane w nim wolności i prawa człowieka i obywatela nie mogą być zawężane wyłącznie do tych, które zostały *expressis verbis* skatalogowane przez prawodawcę. Wszak prawodawca ich nie przyznaje, tylko nadaje im właściwe ramy ochrony prawnej. Czy coś by tutaj zmieniło – z aksjologicznego punktu widzenia – np. wykreślenie z Konstytucji prawa do życia (art. 38 Konstytucji)? Czy można zamykać – w procesie stosowania prawa – możliwość „werbalizowania” i ochrony takiego prawa człowieka, które nie zostało jeszcze dostatecznie skonkretyzowane przez prawodawcę, a którego źródłem jest godność?

Trybunał Konstytucyjny w przedmiocie powyższego sporu wykazuje tendencję podzielałą niesamoistny charakter normatywny przepisu art. 30 Konstytucji³². Z drugiej zaś strony nie uszedł uwadze doktryny przywołany wyżej wyrok TK, zawierający konkluzję, że jeśli chodzi o „intensywność sięgania do art. 30, potencjał tego przepisu pozostaje [...] w znacznym stopniu niewykorzystany”³³. Są także nieliczne orzeczenia Trybunału wydające się przyzwalać na odwołanie się do tego przepisu jako samoistnej normy wyrażającej podmiotowe prawo do godności³⁴. Tak np. w jednym z orzeczeń TK, wyróżniając funkcje godności człowieka, wskazuje, że godność ta „stanowi prawo podmiotowe jednostki o odrębnej treści prawnej. Ta [...] konkluzja Trybunału jest o tyle istotna, że godność człowieka może stać się samoistnym przedmiotem ochrony sądowej”³⁵. Wskazuje się również, że za taką samoistością przemawia systematyka Konstytucji, która bierze „przed nawias” godność człowieka w art. 30³⁶. Wspomagającym argumentem jest także niderogowalność godności człowieka wyrażona *expressis verbis* w art. 233 ust. 1 Konstytucji (który stanowi o nienaruszalności godności człowieka w stanach wyjątkowych) jako dobra wymienionego w tym przepisie wraz z innymi prawami i wolnościami człowieka³⁷.

W doktrynie podkreślany jest także pozytywny aspekt odmowy przez Trybunał Konstytucyjny waloru samoistości normatywnej przepisu art. 30 Konstytucji. Jest nim potwierdzenie i wzmocnienie podmiotowego charakteru praw i wolności człowieka, jako konsekwencja nadania omawianej normie nadrzędnego charakteru interpretacyjnego w wykładni prawa³⁸.

Możliwość bezpośredniego zastosowania normy konstytucyjnej dotyczącej godności człowieka byłaby pożyteczna w sytuacjach „obezwładnienia” przez

³² Tak np.: wyrok TK z dnia 25 lutego 2002 r., SK 29/01, OTK-A 2002, nr 1 poz. 5.

³³ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, dz. cyt., s. 110.

³⁴ Tak np.: wyroki TK z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5 poz. 65 oraz z 5 marca 2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3 poz. 19.

³⁵ G. Kryszewski, K. Prokop, dz. cyt., s. 229.

³⁶ Tamże, 230.

³⁷ Zob. G. Kryszewski, K. Prokop, dz. cyt.; L. Garlicki, *Artykuł 30*, dz. cyt.

³⁸ Zob. M. Jabłoński, *Rozważania...*, dz. cyt., s. 94.

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

prawodawcę skutecznej możliwości ochrony prawa podstawowego. Za przykład niech posłuży kwestia ochrony tzw. wyższego dobra, czyli zgoda albo wręcz nakaz czynienia tzw. mniejszego zła³⁹. Chodzi tu np. o zagadnienie udaremniania ataków terrorystycznych poprzez „poświęcenie” innych, niewinnych ludzi, gdy podstawą tego „poświęcenia” nie jest ich wola, ale decyzja instytucji państwa. Tak było np. w przypadku rozkazu zestrzelenia samolotu pasażerskiego przejętego przez terrorystów. Możliwość takiego rozkazu była „zalegalizowana” w Polsce przepisami art. 122a Ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze⁴⁰. Konstytucyjność tego przepisu została słusznie zakwestionowana przez TK na podstawie zarzutu naruszenia godności osoby ludzkiej oraz osadzonego w niej prawa do życia, objętego konstytucyjną gwarancją ochrony⁴¹.

Kolejnym problemem jest kwestia normatywnej „legalizacji” czynów sprzecznych z godnością człowieka. Za przykład może posłużyć „prawna dopuszczalność” dzieciobójstwa w przypadku dzieci poczętych, a jeszcze nienarodzonych w odniesieniu do wybranych kategorii tych dzieci⁴². Praktyka stosowania prawa wskazuje, że odwoływanie się do wolności sumienia (klauszula sumienia) byłoby być może skuteczniejsze dla ochrony życia tych dzieci oraz dla zainteresowanych tą ochroną, gdyby istniała możliwość bezpośredniego powołania się na konstytucyjne dobro, jakim jest godność człowieka.

Może zająć potrzeba ochrony podstawowej wolności, w sytuacji gdy zastosowanie tej ochrony jest trudne bądź niemożliwe pod rządem obowiązujących przepisów prawa. W doktrynie wskazuje się, że możliwość takiej ochrony byłaby stworzona – w problematycznych sytuacjach – dzięki dopuszczalności bezpośredniego odwołania się do konstytucyjnej godności człowieka, czyli przez przyjęcie, że są one samoistnymi normatywnymi dobrami, na które można powołać się bezpośrednio w procesie stosowania prawa. Tak byłoby w sytuacjach, w których zawodzi możliwość bezpośredniego powołania się na inne konstytucyjne dobro⁴³.

³⁹ Argumentacja według zwolenników przytaczanych niżej przykładów regulacji prawnych. Przykłady te pokazują dowolny charakter tej argumentacji, skoro m.in. widoczna jest nieporównywalność branych pod uwagę dóbr lub też odwrócenie proporcji, skutkiem czego dobro wyższe jest poświęcane w celu ochrony dobra niższego.

⁴⁰ Dz. U. z 2002 r. Nr 130 poz. 1112 ze zm. Taką możliwość zestrzelenia przewidywała nowelizacja ustawy Prawo lotnicze na mocy Ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy o ochronie granicy państwowej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 172 poz. 1805.

⁴¹ Zob. K. Wiak, *Godność człowieka jako podstawa aksjologiczna polskiego prawa karnego* [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 17–20.

⁴² W świetle przepisów Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17 poz. 78 ze zm.

⁴³ Przykładowo w odniesieniu do przestępstw przeciwko obyczajności na tle przepisów art. 204 § 1 i § 2 Kodeksu karnego (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.); zob. B. Błońska, *Zagadnienie przedmiotu ochrony prawnokarnej w przypadku przestępstw*

W doktrynie prawa karnego wskazuje się na takie właśnie sytuacje braku możliwości właściwej ochrony osób pokrzywdzonych przestępstwem. Jednocześnie postuluje się możliwość uznania dobra człowieka jako dobra prawnie chronionego, o którym jest mowa w art. 30 Konstytucji. Co więcej, wskazuje się, że możliwość takiego odwołania jest *de lege lata* jedyną możliwością zastosowania już przewidzianych przez prawodawcę środków ochrony osób pokrzywdzonych lub zagrożonych przestępstwem⁴⁴. Przykładem może być problem ochrony osób pokrzywdzonych lub zagrożonych przestępczością seksualną na tle przepisów art. (204) § 1 i § 2 KK penalizujących przestępstwa przeciwko obyczajności (stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo). Zdaniem większości przedstawicieli doktryny w przywołanych przepisach mamy do czynienia z przestępstwami bez ofiar, co jest wyprowadzane z analizy przedmiotu ochrony zawartej w tych przepisach, czyli odpowiedzi na pytanie, jakie dobra są tu chronione⁴⁵. A do tych dóbr mają wyłącznie należeć obyczajność, w szczególności tylko przypadkach dodatkowo wolność seksualna. Tym samym osoby, które się prostytuują, nie mają dostępu do tych wszystkich środków ochrony prawnej, jakie przysługują pokrzywdzonym lub zagrożonym przestępstwem. Stawia je to w sytuacji niekorzystnej i działa na korzyść m.in. zorganizowanej przestępczości na tle seksualnym⁴⁶.

Jak zasadnie się zauważa: zgoda samego zainteresowanego na wyzbycie się godności jest prawnie nieskuteczna⁴⁷. Zresztą z istoty (wskazany wyżej ontyczny charakter) godności oraz z logiki wynika, że nie można się jej wyzbyć, gdyż – jak przyznaje prawodawca w ustawie zasadniczej – „przysługuje ona z przyrodzenia” i jest „niezbywalna”, zawsze i bezwzględnie.

Słusznie podnosi się w doktrynie prawa karnego twierdzenie, że godność człowieka jest dobrem prawnie chronionym, niezależnie od tego, że nie jest wymieniona *expressis verbis* przepisami Kodeksu karnego⁴⁸.

eksplotacji prostytucji, „Studia Iuridica” 2006, nr 46, s. 59 i n.; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Problematyka statusu osoby pokrzywdzonej w świetle regulacji przestępstw zawartych w art. 204 kodeksu karnego*, kcik.pl, http://www.kcik.pl/doc/Problematyka_statusu_osoby_pokrzywdzonej.pdf [dostęp: 10.11.2018].

44 B. Błońska, dz. cyt., s. 59 i n. Stanowisko popierające wskazaną autorkę zob. B. Namysłowska-Gabrysiak, dz. cyt.

45 Zob. B. Namysłowska-Gabrysiak, dz. cyt., s. 4, w powołaniu na wypowiedzi m.in.: J. Warylewski, *Art. 204 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Wąsek, Warszawa 2004, s. 929; M. Bielski, *Art. 204 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2008, s. 204. Przywołany jest tu także wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach oparty na stwierdzeniu sądu, że są to przestępstwa bez ofiar (wyrok Sądu Administracyjnego w Katowicach z 15 grudnia 2001 r., II AKA 391/01, „KZS” 2002, z. 4 poz. 41).

46 Zob. B. Namysłowska-Gabrysiak, dz. cyt., s. 6–7.

47 Tamże, s. 5.

48 Zob. B. Błońska, dz. cyt.; B. Namysłowska-Gabrysiak, dz. cyt., s. 3–7.

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

Pożyteczność samoistności normatywnej konstytucyjnego dobra, którym jest godność, wynika także z natury samego systemu prawnego, do której należy niemożliwość legislacyjnego objęcia wszystkich możliwych na przyszłość stanów faktycznych.

WNIOSKI

Konstytucyjna godność człowieka ma prawnonaturalne znaczenie. Jest to potwierdzone wypowiedziami znamienitej części doktryny. Takie rozumienie przyznaje godności orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego.

Uznanie prawnonaturalnego charakteru godności w polskiej ustawie zasadniczej jest warunkiem terminologicznego ładu i spójności systemu prawa. Pozwala na uniknięcie reaktywizacyjnego chaosu w procesie stosowania prawa.

Godność jest nie tylko dobrem i wartością, ale pełni też normatywne funkcje w polskim systemie prawa. Funkcje te zostały wyżej wskazane. O randze normatywnego znaczenia godności, o której mówi przepis art. 30 Konstytucji, świadczy to, że jest ona najistotniejszym argumentem w procesie stosowania prawa. Normatywne pojęcia wolności i praw winny być interpretowane w odwołaniu do konstytucyjnego pojęcia godności człowieka. Natomiast nigdy w oderwaniu od niej.

W celu skuteczniejszej ochrony praw i wolności słusznym wydaje się postulat dopuszczalności bezpośredniego stosowania godności człowieka jako samoistnej normatywnej podstawy. Aby umożliwić realizację tego postulatu, może zajść potrzeba zmian przepisów Konstytucji. W tym ostatnim celu propozycją może być takie przeredagowanie przepisów ustawy zasadniczej, aby wyrażały one zasadę godności człowieka jako obecnego naczelnego kryterium wartościującego oraz podmiotowe prawo do tej godności jako samoistnego dobra prawnego.

Wydaje się, że właściwym miejscem dla pierwszego z powyższych byłby rozdział I Konstytucji. W nim prawodawca mógłby wyrazić swą wolę w taki sposób, jak to obecnie czyni w art. 30. Natomiast postanowienia rozdziału II powinny być otwierane takim normatywnym sformułowaniem godności człowieka, które usuwałoby wątpliwości co do samoistności tej godności jako prawa podmiotowego.

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne. Zbiór przepisów*, Warszawa 2015.
Bielski M., Art. 204 [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa, s. 204.

- Błońska B., *Zagadnienie przedmiotu ochrony prawnokarnej w przypadku przestępstw eksploatacji prostytutki*, „*Studia Iuridica*” 2006, nr 46, s. 37–60.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
- Complak K., *O bardziej prawidłowe pojmowanie konstytucyjnego pojęcia „dobro wspólne”* [w:] *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. Marii Kruk-Jarosz*, red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska, Warszawa 2009, s. 29–36.
- Complak K., *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 63–79.
- Complak K., *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji*, „*Przegląd Sejmowy*” 1998, nr 5, s. 41–52.
- Garlicki L., *Artykuł 30 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 14–15.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018.
- Granat M., *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, „*Państwo i Prawo*” 2014, nr 8, s. 3–22.
- Jabłoński M., *Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowniczej w Polsce* [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna. Opracowania i materiały*, red. K. Complak, Wrocław 2001, s. 295–310.
- Jabłoński M., *Rozważania na temat znaczenia pojęcia godności człowieka w polskim porządku konstytucyjnym* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 81–100.
- Karakulski J., *Rzeczpospolita jako dobro wspólne* [w:] A. Ciżyńska i in., *Prawo konstytucyjne wraz z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2017, s. 29–34.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* [b. tłum.], Kraków 1966.
- Krąpiec M. A., *Godność* [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 4, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2003, s. 15–17.
- Krukowski J., *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa kontrola*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 38–50.
- Kryszewski G., Prokop K., *Aksjologia polskiej Konstytucji*, Warszawa 2017.
- Kulig M., *O założeniach aksjologicznych kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017.
- Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2002.

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

- Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1993, t. 21, nr 1, s. 261–271.
- Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Problematyka statusu osoby pokrzywdzonej w świetle regulacji przestępstw zawartych w art. 204 kodeksu karnego*, kcik.pl, http://www.kcik.pl/doc/Problematyka_statusu_osoby_pokrzywdzonej.pdf [dostęp: 10.11.2018].
- Oniszczyk J., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000.
- Piechowiak M., *Dobro wspólne* [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 6: *Prawo konstytucyjne*, red. A. Łabno, Warszawa 2016, s. 474–476.
- Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.
- Piechowiak M., *Godność jako fundament powinności prawa wobec człowieka* [w:] *Urzeczywistnienie praw człowieka w XXI wieku. Prawo i etyka*, red. P. Morciniec, S.L. Stadniczenko, Opole 2004, s. 33–54.
- Piechowiak M., *Konstytucyjna zasada dobra wspólnego – w poszukiwaniu kontekstu interpretacji* [w:] *Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne*, red. W. Wołpiuk, Warszawa 2008, s. 123–158.
- Podrez E., *Z historii teorii godności* [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 4, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2003.
- Urbanek L., *Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 r. a problem definicji*, „Prawa Człowieka” 2000, nr 7, s. 66–69.
- Warylewski J., *Art. 204* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Wąsek, Warszawa 2004, s. 929.
- Wiak K., *Godność człowieka jako podstawa aksjologiczna polskiego prawa karnego* [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 17–20.
- Wojtyczek K., *Konstytucyjny status jednostki w państwie polskim* [w:] *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2014, s. 105–106.
- Wojtyczek K., *Ochrona godności człowieka, wolności i równości przy pomocy skargi konstytucyjnej w polskim systemie prawnym* [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna. Opracowania i materiały*, red. K. Complak, Wrocław 2001.
- Zajadło J., *Godność człowieka* [w:] *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Szmyt, Warszawa 2016, s. 57–61.

STRESZCZENIE

Przyjęcie prawnonaturalnego znaczenia godności człowieka jest warunkiem terminologicznego i aksjologicznego ładu w polskim systemie prawa. Należy postulować dopuszczalność bezpośredniego stosowania jako samoistnej normatywnej podstawy przepisów Konstytucji wyrażających zasadę godności człowieka. Aby umożliwić powyższy postulat, słuszną wydaje się potrzeba zmian legislacyjnych. Potrzeba ta wynika nie tylko z argumentów *de lege lata*, ale także z natury samego systemu prawnego, do której należy niemożliwość legislacyjnego objęcia wszystkich możliwych na przyszłość stanów faktycznych. W szczególności zasadne wydaje się takie przerebadowanie przepisów Konstytucji, aby wyrażały one zarówno zasadę godności człowieka jako obecnego kryterium wartościującego, ale zarazem też zawierały *expressis verbis* podmiotowe prawo do tej godności jako samoistnego dobra prawnego. Wydaje się, że właściwym miejscem dla takiego sposobu wyrażenia woli prawodawcy, z jakim mamy obecnie do czynienia w art. 30 Konstytucji, jest „ustrojowy” rozdział I Konstytucji. Natomiast postanowienia rozdziału II powinny być otwierane takim normatywnym sformułowaniem godności człowieka, które usuwałoby wątpliwości co do jej samoistności jako prawa podmiotowego. Pożyteczne byłoby także wpisanie w postanowienia Konstytucji zasady niewiązania przez normy prawa stanowionego sprzecznych z prawnonaturalną aksjologią Konstytucji, w tym z zasadami dobra wspólnego oraz godności człowieka.

Słowa kluczowe: Konstytucja, zasady konstytucyjne, aksjologia Konstytucji, godność człowieka, prawa człowieka, prawa konstytucyjne, Trybunał Konstytucyjny

SUMMARY

ON THE NORMATIVE FUNCTION OF HUMAN DIGNITY
IN THE POLISH CONSTITUTION

Adopting the legal natural significance of human dignity is a condition of terminological and axiological order in the Polish legal system. One should postulate the admissibility of direct application as autonomous normative grounds, provisions of the Constitution expressing the human dignity. To enable the above postulate, the need for legislative changes seems justified. This need arises not only from *de lege lata* arguments, but also from the nature of the legal system itself, which includes the impossibility of legislative coverage of all possible future facts. In particular, it seems justified to re-edit the provisions of the Constitution so that they express both the principle of human dignity as the current value criterion, but also contain *expressis verbis* the subjective right to this dignity as an inherent legal good. It seems that the right place for such a way of expressing the will of the legislator with which we are currently dealing in art. 30 of the Constitution is the “constitutional” Chapter I of the Constitution. On the other hand, the provisions of Chapter II should be opened by such a normative formulation of human dignity, which would remove doubts about its self – existence as

W sprawie normatywnej funkcji godności człowieka w polskiej Konstytucji

a subjective right. It would also be useful to include in the provisions of the Constitution the principle of non-binding by law norms contrary to the legal natural axiology of the Constitution, including the principles of the common good and human dignity.

Keywords: Constitution, constitutional principles, axiology of the Constitution, human dignity, human rights, constitutional law, Constitutional Tribunal